

XITOIY TILIDA TO'LDIRUVCHI

Qayumov Shohzodjon Baxtiyor o`g`li

Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xitoy tilida to'ldiruvchining qo'llanilishi, uning farqlanishi va gapdagi o`rni, turli o`rinlarda turli vazifa hamda ma'nolarda kelishi, vositali va vositasiz to'ldiruvchi haqida ma'lumotlar keltirib, izohlab o'tildi

***Kalit so`zlar:** Xitoy tili, to'ldiruvchi, fe'l-kesimli gaplar, subyekt-predikativ gaplar, vositasiz to'ldiruvchi, vositali to'ldiruvchi.*

ABSTRACT

This article explains the use of fillers in Chinese, its differentiation and place in speech, its occurrence in different functions and meanings in different places, with and without indirect fillers

***Keywords:** Chinese, complement, participles, subject-predicative sentences, infinitive, infinitive.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье объясняется использование филлеров в китайском языке, его дифференциация и место в речи, его появление в разных функциях и значениях в разных местах, с косвенными наполнителями и без них.

***Ключевые слова:** китайский язык, дополнение, причастия, предметно-предикативные предложения, инфинитив, инфинитив.*

KIRISH

To'ldiruvchi xitoy tilida 宾语 bīngyǔ deb nomlanadi, shuning bilan birga 受词 shouci deb ham nomlanadi, xitoy tilida to'ldiruvchi harakatning qabul qiluvchisini bildiradi.

To'ldiruvchi egaga tegishli emas, to'ldiruvchi kesimga tegishli bo'lak hisoblanadi. U harakat-holatga tegishli bo'lgan predmetga ishora qiladi, harakat bildirgan holatni yanada to'liqroq, aniqroq bildirib keladi. Shuning uchun ham to'ldiruvchini fe'l (kesim) ning aloqador bo'lagi, tegishli obyekt deyish mumkin. To'ldiruvchi hech qanday yordamchi so'zlarga bog'liq emas, u to'g'ridan-to'g'ri fe'l bilan birikib, fe'lni boshqarish vazifasini qabul qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

To'ldiruvchining farqlanishi va old qismda keluvchi to'ldiruvchi

Ko'pgina vaziyatlarda ma'lum bir til bo'lagini aniqlashda to'ldiruvchi ikki holatda bo'ladi: birinchisi harakatga tegishli obyektни ifodalaydi, ikkinchisi esa

fe'ldan so'ng keladi. Mazkur o'rinda fe'ldan so'ng keluvchi muhim holat hisoblanadi. Chunki xitoy tilida to'ldiruvchi to'g'ridan-to'g'ri harakatning qabul qiluvchi tomonidan belgilanmaydi. Masalan, 台上坐着主席团, 我家来了一位客人 gaplarida 主席团 va 一位客人 so'zlari qabul qiluvchi bo'lib, barchasi to'ldiruvchi hisoblanadi. Yuqorida ega gap bo'lagi haqida so'z yuritilganda aytib o'tilganidek, ega ham qabul qiluvchi aloqasiga ko'ra belgilanmaydi. Fe'l-kesimli gaplarda ega va to'ldiruvchining ajratilishi ularning gapdagi kelgan o'rniga ko'ra amalga oshiriladi, odatda fe'ldan oldin kelgan bo'lak ega bo'lagi bo'lib, fe'ldan keyin kelgan bo'lak to'ldiruvchi hisoblanadi. Masalan,

1) 三十个人吃一锅饭。 *8Sānshí gè rén chī yīguō fàn.* – *O'ttiz kishi bir qozon ovqatni yeydi.*

Ushbu gapning to'ldiruvchisi 一锅饭 *bir qozon ovqat* bo'lib, mazkur to'ldiruvchi 吃 *yemoq* kesimining obyekt bo'lib, harakatni qabul qiluvchi obyektни bildirib kelmoqda, shuning uchun ham obyekt to'ldiruvchi hisoblanadi. Xitoy tilida obyekt to'ldiruvchi 受事宾语 *shòushìbīngyǔ* deb nomlanadi

2) 一锅饭吃三十个人。 *Yīguō fàn chī sānshí gè rén .* – *Bir qozon ovqatni o'ttiz kishi yeydi.*

Ushbu gapning to'ldiruvchisi 三十个人 (*o'ttiz kishi*), mazkur to'ldiruvchi 吃 *yemoq* fe'lining bajaruvchisi bo'lib, subyekt to'ldiruvchi hisoblanadi. Xitoy tilida subyekt to'ldiruvchi 施事宾语 *shīshìbīngyǔ* deb nomlanadi.

3) 太阳晒着花了9。 *Tàiyáng shài zhe huā le.*

9O`shamanba.-页-269.

4) 花晒着太阳了。 *Huā shài zhe tàiyang le.*

Uchinchi va to'rtinchi misollarda holat bir xil. Obyekt to'ldiruvchi va subyekt to'ldiruvchidan tashqari, na obyekt to'ldiruvchi va na subyekt to'ldiruvchilar bo'lmagan to'ldiruvchilar turi ham mavjud. Masalan:

5) 这种花叫二月兰。 *Zhè zhǒng huā jiào èr yuèlán.* –

Ushbu turdagi gul eryuelan deb nomlanadi.

Ushbu gapda 二月兰 so'zi to'ldiruvchi hisoblanib, na subyekt va na obyekt to'ldiruvchi hisoblanadi.

6) 我们都是同事。 *Wǒmen dōushì tóngshì.* – *Bizlar hamkasblarmiz.* Mazkur gapning to'ldiruvchisi 同事 so'zi bo'lib, ot so'z turkumiga oid so'z bilan ifodalangan.

7) 小芳不象她的妈妈, 象爸爸。 *Xiǎofāng búxiàng tā de māmā , xiàng bàba.* – *Xiaofang onasiga o'xshamaydi, otasiga o'xshaydi.*

Mazkur gapning to'ldiruvchisi 妈妈 va 爸爸 so'zlari hisoblanadi, ot so'z turkumiga oid so'z bilan ifodalangan.

8) 我们的宿舍楼前边有一个网球场和一个排球场。10 *Wōmen de sùshèlǒu qián biān yǒu yí gè wǎngqiúchǎng hé yí gè páiqiúchǎng . – Bizning yotoqxonaro'parasida bitta tennis maydonchasi va bitta volleybol maydonchasi bor.*

Ushbu gap to'ldiruvchisi 网球场 va 排球场 so'zlari hisoblanadi. Yuqoridagi to'rtta misolda ifodalangan to'ldiruvchilar subyekt to'ldiruvchi ham obyekt to'ldiruvchi ham hisoblanmaydi.

To'ldiruvchi kesimdan oldin ham kelishi mumkin, bu o'rinda u old qismda keluvchi to'ldiruvchi deb nomlanadi. Xitoy tilida old qismda keluvchi to'ldiruvchi 前置宾语 *qiánzhìbīnyǔ* deb nomlanadi. Masalan:

9) 我上海去过，广州没去过。 *Wǒ shànghǎi qùguò, guǎngzhōu méi qùguò.*

Men Shanhayga borganman, Guangjouga bormaganman.

Ushbu gapda 上海 va 广州 so'zlari gapda to'ldiruvchi vazifasida kelmoqda, ular kesimdan oldin kelganliklari uchun old qismda keluvchi to'ldiruvchi deb nomlanadi.

10) 他这也不吃，那也不吃。 *Tā zhè yě bú chī nà yě bú chī.*

U buni ham yemaydi, uni ham yemaydi.

Ushbu gapda 这 va 那 so'zlari gapning to'ldiruvchi hisoblanib, old qismda keluvchi to'ldiruvchi deb nomlanadi.

11) 他谁都不认识。 *Tā shuí dōu bú rènshi. – U hec kimni tanimaydi.*

Mazkur gapning to'ldiruvchisi 谁 so'zi bo'lib, olmosh so'z turkumiga oid kishilik olmoshi bilan ifodalangan, old qismda keluvchi to'ldiruvchi hisoblanadi. 12) 这次听写，他一个字也没写错。 *Zhècì tīngxiě, tā yí gè zì yě méi xiě cuò. – Shu safargi diktantda u umuman xato qilmadi.*

Ushbu gapda 字 so'zi to'ldiruvchi vazifasida kelib, old qismda keluvchi to'ldiruvchi hisoblanadi, ot so'z turkumiga oid so'z bilan ifodalangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Old qismda keluvchi to'ldiruvchi chegaralangan. Gapda harakatni qabul qiluvchi subyekt kelib, bundan tashqari gapdagi harakatni qabul qiluvchi obyekt harakatni qabul qiluvchi subyektdan so'ng kelganidagina, bunday obyekt qabul qiluvchi old qismda keluvchi to'ldiruvchi bo'la oladi. Old qismda keluvchi to'ldiruvchi ko'pincha ko'rsatish va tanlash mazmunidagi gaplarda keladi. Misol qilib yuqorida ko'rsatib o'tilgan, tahlil qilingan gaplarni keltirish mumkin.

Agarda harakatni qabul qiluvchi obyekt harakatni qabul qiluvchi subyektdan oldin kelsa, bunday gap subyekt-predikativ gap deb nomlanadi, harakatni qabul qiluvchi obyekt butun gapni tushuntirib beruvchi, hikoya qilib beruvchi obyektga aylanadi, bu bo'lak ega hisoblanadi. Masalan: 11

11实用现代汉语语法/刘月华等著.-增订本.-北京:商务印书馆,2004.-页-270.

13) 上海我去过, 广州我没去过。 *Shànghǎi wǒ qùguò, guǎngzhōu wǒ méi qùguò.* – *Shanhayga men borganman, Guanjouga bormaganman.*

14) 这他也不吃, 那他也不吃, 不知他要吃什么。 *Zhè tā yě bú chī, nà tā yě bú chī, bú zhī tā yào chī shénme.* – *U buni ham yemaydi, uni ham yemaydi, u nima yeyishini bilmayman.*

15) 谁他都不认识。 *Shuí tā dōu bú rènshi.* – *U hech kimni tanimaydi.*

16) 这次听写, 一个字他都没写错。 *Zhècì tīngxiě, yí gè zì tā dōu méi xiěcuò.* – *Bu safargi diktantda u bir so'zni ham xato yozmabdi.*

Shunday turdagi subyekt-predikativ gaplar ko'rsatish yo tanlash mazmunidagi gaplar bo'lishi shart emas. Masalan:

17) 这类书我看过了, 还不错。 *Zhè lèi shū wǒ kàn guò le hái bú cuò.* – *Bu turdagi kitoblarni men o'qib ko'rganman, juda yaxshi.*

18) 小李我认识。 *Xiǎolǐ wǒ rènshi.* – *Xiaolini men taniyman.*

Ba'zi gaplarda fe'l-kesimga tegishli bo'lgan obyekt ikkita bo'ladi, gapda ikkita to'ldiruvchi keladi. Masalan :

19) 张老师教我们汉语。 *Zhāng lǎoshī jiào wǒmen hànyǔ.* – *Ustoz Jang bizga xitoy tilidan saboq beradilar.*

20) 王老师告诉我们班下午上答疑课。 – *Wáng lǎoshī gàosù wǒmen bān xiàwǔ shàng dāyíkè.* – *Ustoz Vang bizning guruhga tushlikdan so'ng savollarga javob berish darsi bo'lishini aytdi.*

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi (19, 20) gaplardagi kesim ikki to'ldiruvchiga ega: biri odamga ishora qiladi (yoki guruh, bo'lim, biri predmetga ishora qiladi. Predmetga ishora qiluvchi vositasiz to'ldiruvchi deb nomlanadi, odamga ishora qiluvchi vositali to'ldiruvchi deb nomlanadi. Gapning tuzilishiga ko'ra, vositali to'ldiruvchi kesimdan so'ng keladi, vositasiz to'ldiruvchi esa vositali to'ldiruvchidan keyin keladi, masalan yuqorida berilgan gapda 我们, 我们班 so'zlari vositali to'ldiruvchi bo'lib, 汉语, 答疑课 so'zlari vositasiz to'ldiruvchi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Горелов В.И. Грамматика китайского языка. М., “Просвещение”, 1974
2. Хитой филологиясига кириш. О‘quv qo‘llanma., Toshkent 2013
3. Xitoy tili darsligi. O‘quv qo‘llanma., Toshkent 2014.